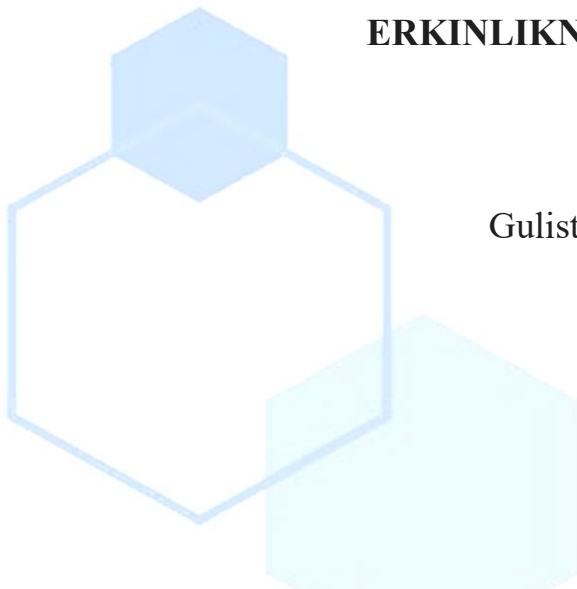

TIL O'RGANISHDA PSIXOLOGIK TO'SIQLARNI YENGISH VA SHAXSIY ERKINLIKNING O'RNI

Berdikulova Mahbuba Erkinjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Hamdamova Shaxzoda Ulug'bekovna
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi
+998508551502
hamdamovashaxzoda18@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'rganish jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlar va ularni bartaraf etishda o'quvchi erkinligining ahamiyati tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — an'anaviy o'qitish metodlaridan voz kechgan holda, o'quvchi markaziga qo'yilgan ta'lim muhitini yaratish orqali nutqiy faollikni oshirish yo'llarini ko'rsatib berishdir. Maqolada xato qilishdan qo'rqish, guruhdagi ijtimoiy bosim va motivatsiyaning pasayishi kabi muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchining yo'naltiruvchi (fasilitator) sifatidagi roli hamda dars jarayonida o'zaro ishonch muhitini shakllantirishning samaradorligi asoslab berilgan. Olilingan natijalar til o'rganuvchilarning ichki intilishlarini rivojlantirish va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Tayanch so'zlar: xorijiy til, psixologik to'siq, o'quvchi erkinligi, fasilitator, nutqiy faollik, motivatsiya, kommunikativ yondashuv, ta'lim muhiti.

Bugungi globallashuv davrida xorijiy tillarni egallash nafaqat professional faoliyatning ajralmas qismi, balki shaxsiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biriga aylandi. Biroq, til o'rganish jarayoni faqatgina lug'at boyligini oshirish yoki murakkab grammatik qoidalarni o'zlashtirishdan iborat emas. Ko'p yillik pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, til o'rganuvchilarning asosiy muammolari ko'pincha

metodik emas, balki psixologik omillar bilan bog'liqdir. Shu sababli, zamonaviy til o'rgatish metodikasida asosiy e'tibor o'quvchining ichki dunyosi, uning ruhiy qulayligi va ta'lim jarayonidagi erkinligiga qaratilmoqda. Xorijiy tilni o'zlashtirishda uchraydigan eng katta to'siq — bu nutqiy muloqotga kirishishdagi qo'rquv va xato qilishdan cho'chish hissidir. Ko'p hollarda an'anaviy ta'lim tizimidagi qat'iy tartib-intizom va xatolar uchun beriladigan past baholar o'quvchilarda ichki "blok" paydo bo'lishiga olib keladi. Natijada, o'quvchi tilning nazariy qismini yaxshi bilsa-da, amaliy muloqotda o'zini erkin his qila olmaydi. Bu muammoning yechimi sifatida ta'lim jarayonida shaxsiy erkinlik va o'zaro ishonch muhitini yaratish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi, til o'rganuvchilarning ichki to'siqlarini bartaraf etishda psixologik qulaylikning o'rnini asoslab berish va dars jarayonini o'quvchi manfaatlari hamda uning emotsional holatiga moslashtirish samaradorligini tahlil qilishdir. Bizning yondashuvimizga ko'ra, o'quvchi o'zini dars jarayonining ob'ekti emas, balki sub'ekti sifatida his qilishi, o'qituvchi esa faqat bilim uzatuvchi shaxs emas, balki o'quvchining imkoniyatlarini ochib beruvchi ko'priq vazifasini o'tashi lozim. Faqatgina ana shunday erkin va demokratik muhitda xorijiy tilni o'rganish tabiiy ehtiyojga aylanadi.

Xorijiy tilni o'rganishda o'quvchilar duch keladigan eng katta qiyinchilik grammatik qoidalar murakkabligi emas, balki tilni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan affektiv (hissiy) to'siqlardir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchidagi yuqori darajadagi xavotir, o'ziga nisbatan ishonchsizlik va tashqi tanqiddan qo'rqish hissiyotlari yangi ma'lumotlarning miyada qayta ishlanishiga to'sqinlik qiladi. Bu holat ilmiy tilda "affektiv filtr" deb ataladi. Agar ta'lim muhiti qat'iy talablar va xatolarga nisbatan murosasizlik ustiga qurilgan bo'lsa, bu filtr faollashadi va o'quvchi hatto o'zi bilgan so'zlarni ham muloqotda ishlata olmay qoladi. Shuning uchun, asosiy e'tibor o'quvchidagi ichki qo'rquvlarni kamaytirishga qaratilishi zarur.

О‘quvchi ta’lim jarayonida o‘zini erkin his qilishi uchun unga ma’lum ma’noda tanlov imkoniyati berilishi lozim. Bu erkinlik o‘quv materiallarini tanlashda, fikrini ifodalash uslubida va hatto xato qilish huquqida namoyon bo‘ladi. Erkin muhitda o‘quvchi o‘qituvchini faqat baho beruvchi nazoratchi sifatida emas, balki qiyin vaziyatda yordamga keluvchi hamkor sifatida ko‘ra boshlaydi. Bunday yondashuvda "xato" tushunchasi muvaffaqiyatsizlik emas, balki o‘shish uchun zarur bo‘lgan tajriba sifatida talqin qilinadi. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon qila oladigan muhitda nutqiy ko‘nikmalar an’anaviy darslarga qaraganda ikki barobar tezroq shakllanadi.

Zamonaviy til o‘rgatish jarayonida o‘qituvchining vazifasi bilim berishdan ko‘ra, bilim olish jarayonini osonlashtirish (fasilitatsiya)ga o‘zgarmoqda. O‘qituvchi darsda psixologik xavfsizlik zonasini yaratishi shart. Bunda guruhdagi o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Raqobatga asoslangan muhitdan hamkorlikka asoslangan muhitga o‘tish o‘quvchilarning bir-biridan o‘rganish imkoniyatini kengaytiradi. Darslarda o‘yinli texnologiyalar, rolli o‘yinlar va erkin munozaralardan foydalanish o‘quvchining ichki potensialini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Natijada, xorijiy tilda gapirish majburiyat emas, balki zavqli jarayonga aylanadi.

Xorijiy tilni muvaffaqiyatli o‘rganishda faqatgina intellektual salohiyat yetarli emas, balki hissiy intellekt (EQ) darajasi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘quvchi o‘z hissiyotlarini boshqara olishi, stressga chidamliligi va o‘zini motivatsiya qila olishi til o‘rganish sur’atiga bevosita ta’sir qiladi. Ichki motivatsiyani shakllantirish uchun o‘quv jarayoni uning shaxsiy qiziqishlari bilan bog‘lanishi lozim. Masalan, agar o‘quvchi san’atga qiziqsa, til o‘rganish mavzulari san’at orqali berilishi uning darsga bo‘lgan ishtiyoqini bir necha bor oshiradi. Bunda majburiyat hissidan ko‘ra, qiziqish hissi birinchi o‘ringa chiqadi, bu esa bilimning uzoq muddatli xotirada saqlanib qolishini ta’minlaydi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar til o‘rganishda o‘quvchi erkinligini ta’minlovchi eng kuchli vositalardan biridir. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi

dasturlar va neyrotarmoqlar o'quvchiga hech qanday ijtimoiy bosimsiz, "jonli" muloqot qilish imkonini beradi. Robot yoki dastur bilan gaplashganda, o'quvchi xato qilishdan uyalmaydi, bu esa uning nutqiy ko'nikmalarini (speaking) charxlash uchun ajoyib trenajyor vazifasini o'taydi. Bunday texnologik vositalar dars jarayonini diversifikatsiya qiladi va o'quvchiga o'zi uchun qulay vaqtda, qulay sur'atda bilim olish imkonini beradi, bu esa shaxsga yo'naltirilgan ta'limning amaliy ifodasidir.

Til o'rganish jarayonida o'quvchiga beriladigan erkinlik nafaqat til qoidalarini, balki o'sha til egalarining madaniyatini ham chuqurroq anglashga yordam beradi. Tilni madaniyatdan ayri holda o'rganib bo'lmaydi. Dars jarayonida turli madaniyatlarga nisbatan tolerantlik (bag'rikenglik) muhitining yaratilishi o'quvchida dunyoqarash kengligini va muloqot jarayonida egiluvchanlikni shakllantiradi. O'quvchi xorijiy tilni o'rganar ekan, o'z madaniyati bilan begona madaniyat o'rtasidagi farqlarni erkin tahlil qilish orqali global muloqot ishtirokchisiga aylanadi. Bu jarayonda o'quvchining shaxsiy fikri hurmat qilinishi uning o'ziga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlaydi.

Xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy paradigmasi shuni ko'rsatadiki, samarali natijaga erishish uchun faqatgina ilg'or pedagogik texnologiyalarning o'zi yetarli emas. Mazkur maqolada amalga oshirilgan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, til o'rganish jarayonining muvaffaqiyati bevosita o'quvchiga beriladigan psixologik erkinlik va darsdagi ijobiy emotsional muhitga bog'liqdir. O'quvchi o'zini erkin his qilgan, xato qilishdan qo'rqmagan va o'qituvchi bilan teng huquqli hamkorlik o'rnatgan muhitda tilni o'zlashtirish ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, "affektiv filtr"ni kamaytirish, ya'ni xavotir va stress darajasini pasaytirish orqali o'quvchilarning nutqiy faolligini bir necha barobar oshirish mumkin. Bunda o'qituvchining roli an'anaviy bilim beruvchidan yo'naltiruvchi fasilitatorga o'zgarishi, o'quv jarayonining esa shaxsga yo'naltirilganligi asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt vositalari ham o'quvchi erkinligini ta'minlashda,

uning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda yordamchi platforma vazifasini o'taydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, xorijiy tillarni o'rgatishda gumanitar va demokratik tamoyillarga tayanish, o'quvchining ichki potensialini yuzaga chiqarishga sharoit yaratish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozim. Faqatgina qo'rquv va qoliplardan xoli bo'lgan ta'lim muhitidagina til o'rganish shunchaki dars emas, balki hayotiy zarurat va qiziqarli ijodiy jarayonga aylanadi. Bu esa o'z navbatida, o'quvchilarning global dunyoda raqobatbardosh va muloqotga ochiq shaxs sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Krashen, S. D.** (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press. (Maqoladagi "Affektiv filtr" va til o'rganishning psixologik tomonlari uchun asosiy manba).
2. **Rogers, C. R.** (1969). *Freedom to Learn*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing Co. (Maqoladagi ta'limda erkinlik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv uchun nazariy asos).
3. **Brown, H. D.** (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Longman. (Til o'rganishdagi motivatsiya va kognitiv jarayonlar bo'yicha eng nufuzli qo'llanmalardan biri).
4. **Lightbown, P. M., & Spada, N.** (2013). *How Languages are Learned*. Oxford University Press. (Til o'zlashtirish metodikasi va zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi bo'yicha).
5. **Passov, E. I.** (1991). *Kommunikativniy metod obucheniya inostrannomu govoreniyu*. Moskva: Prosvesheniye. (Nutqiy faollik va muloqot to'siqlarini yengish bo'yicha ilmiy qarashlar).

6. **Jalolov, J. J.** (2012). *Chet til o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi. (O'zbekiston ta'lim tizimida chet tillarini o'qitishning nazariy masalalari).
7. **Hoshimov, O'., & Yoqubov, I.** (2003). *Ingliz tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: Sharq. (Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha uslubiy qo'llanma).